

ielor marcomanice — aparține quazilor. Prin bogăția inventarului, ele sigur că au aparținut păturii avute a populației Slovaciei din acea vreme. Originea inventarului dovedește frecvența legăturilor economice cu sudul (Italia), dar și cu Gallia, precum și vigoarea vieții economice.

În Stráže s-au descoperit două bogate morminte de inhumație și unul de incinerare. După bogăția inventarului și după caracterul lui, ca și pe baza observațiilor antropologice, autorul conchide că mormintele ar aparține unor conducători quazi (doi) și unui om din suita — clientela — lor. Bogate în vase și în obiecte de podoabă, mormintele dovedesc relațiile economice ale păturilor avute ale populației quade — stabilită, în această vreme, în Slovacia — cu Italia, cu Gallia și cu ținuturile renane, cu nordul Pontului Euxin. Interesant de reținut că printre obiectele de inventar apar și produse locale. De asemenea, atât la Čáčeov cit și la Stráže s-au găsit resturi de mătase chinezească, ajunsă până aici pe calea Orientului apropiat (Alexandria?).

Dar descoperirile de la Stráže permit autorului și unele considerații de istorie socială. El prezintă societatea quazilor ca pe una în curs de dezvoltare, de la democrația militară spre feudalism, cunoscând forme de sclavaj și semidependență.

Lucrarea e interesantă atât prin concluziile pe care le aduce, cit și pentru bogatul material frumos prezentat, discutat pe larg și datat cu precizie.

R. Florescu

Annales littéraires de l'Université de Besançon (seria a doua)

În a doua serie a Analelor Universității din Besançon, reorganizată pe specialități, începând din anul 1954, au apărut între 1954 și 1957 și patru fascicule de arheologie.

Întrucît nu este lipsită de interes prezentarea succintă, făcută de L. Lerat în primul

număr al publicației, a istoricului Muzeului arheologic din Besançon, vom aminti cîteva date necesare pentru a ne face o imagine a grijii și preocupărilor cercetătorilor din Franța față de documentele arheologice..

Muzeul a fost înființat în anul 1848, avînd un inventar alcătuit din fostele colecții particulare, pe care, încă din 1819, grija oficialităților le-a pus sub oblăduirea statului. La acestea se adaugă cu timpul și alte piese, cumpărate, și însfîrșit materialele rezultate din săpăturile arheologice efectuate la Besançon, vechea așezare gallo-romană *Vesontio*. De curînd a început cercetarea acestui material în vederea studierii și publicării treptate. Efortul cel mai mare a fost depus pentru identificarea fiecărei piese în parte, operație anevoioasă din pricina prea multor inventare ce s-au alcătuit de la înființare pînă azi și în care e greu de găsit locul de proveniență al pieselor. Truda cercetătorilor a fost atît de mare și uneori zadarnică, încît e explicabilă exasperarea ce i-a făcut să califice unul din inventare drept « inventar de băcan » al cărui « interes științific . . . e absolut nul ». Înlocuirea etichetelor vechi cu altele noi, lipsa de legătură între conținutul etichetelor și indicațiile din registre fac ca locul de proveniență al unei bune părți din materiale să rămînă necunoscut. La această dificultate contribuie și faptul că nu toate piesele sînt originare din regiunea respectivă, ci o bună parte provin din țările vecine sau din alte colțuri ale lumii. Dar pentru punerea în valoare a colecțiilor, cercetătorii francezi s-au străduit și au început prezentarea sub formă de catalog al materialului arheologic pe care îl au în grijă.

Prima fasciculă de arheologie: *Catalogue des collections archéologiques de Besançon* cuprinde *Les lampes antiques* publicate de L. Lerat în vol. I, 1954 (VIII + 42 p. + XXIV pl.). Autorul s-a străduit, după cum accentuează în capitolul introductiv, să precizeze proveniența lămpilor studiate și în parte a reușit. Datorită faptului că multe n-au putut fi identificate, a fost silit să renunțe

la intenția de a le prezenta pe cele descoperite sigur în regiune, separat de acelea aduse din alte locuri. Sistemul adoptat este acela tipologic, după care se grupează întregul material, indiferent de locul de proveniență. Autorul a reușit cu acest prilej să prezinte întregul material, dând în cadrul grupărilor fixate descrierea fiecărei piese, dimensiunile, materialul și culoarea, iar acolo unde a putut, și locul de proveniență. Un merit deosebit al lucrării este raportarea la lucrările de specialitate, mai cu seamă Loeschke și Walters, folosind chiar și unele grupări ale acestora pentru completarea studiului său, cum ar fi gruparea A) *Types Walters 90—92* din cadrul seriei a 5-a: les « *Firmalampes* », sau gruparea A) *Types Loeschke XIII* din cadrul seriei a 6-a: *Lampes ouvertes dépourvues de bec*.

Trecând peste neajunsul lipsei de precizuni, autorul se străduiește în ultimul capitol să grupeze într-o scurtă trecere în revistă toate lucernele care ar avea indicații de proveniență din regiunea sequană și discută pe cele ce i se par dubioase, cu toate indicațiile aflate chiar pe obiecte. Dintre toate grupările, se pare că se oprește ceva mai mult asupra lucernelor denumite « *Firmalampes* », la care descrierea întregii categorii e ceva mai bogată, adăugând și unele precizări ale limitelor cronologice între care au fost folosite, sec. I—IV e.n. Ba chiar încearcă să facă și o delimitare teritorială, socotind că « aria de răspîndire pare limitată la occidentul roman », afirmație la care nu putem subscrie, ținînd seamă de numeroasele piese descoperite în țara noastră, cit și de cele publicate de Ivanyi, cunoscute de altfel autorului. Socotim folositoare și completarea făcută la gruparea opaițelor cu ciocul încadrat de volute, unde scoate în relief larga răspîndire a celor cu ciocul triunghiular, precum și « tipul cu volute degenerate » socotit de Loeschke « ca un tip provincial gallic, originar din valea Ronului ». O ultimă grupare este a lămpilor de bronz, pe care le descrie, fără să încerce o clasificare în timp, din lipsa

studiilor de specialitate. O completare a indicațiilor de proveniență o vom găsi în vol. III, 1956, unde publică *addendum au fascicule I du catalogue*, ca urmare a descoperirii unui catalog manuscris al colecției Paris, intrată de la început în depozitul muzeului, și în care se află unele precizări utile identificării.

A doua fasciculă de arheologie conține lucrarea *Eine etruskische Bronzeschnabellanne* publicată de Otto Herman Frey în vol. II, 1955 (30 p. + VIII pl.), cu care se începe o nouă serie a monografiilor *Au Musée de Besançon*. Este vorba despre o oinochoe de bronz din Muzeul arheologic din Besançon, o cană etruscă, cu ciocul trilobat, importată în Gallia, unde a fost bogat ornamentată cu un decor celtic gravat în linii de puncte, în stilul La Tène I, dar care totuși o deosebește de celelalte piese cunoscute pînă acum. Alte două căni etrusce, de la Armsheim și Weisskirchen, au un ornament mai simplu, limitat numai la zona gîtului. Cana din Besançon este ornamentată pe toată suprafața în patru zone paralele și chiar pe fund. Elementele decorului sînt palmeta, spirale, vîrtej, vrej, pe care autorul le analizează, făcînd paralela și cu coiful de la Berru (Marna). Ornamentul de pe gît, pe care îl interpretează ca palmetă între spirale culcate, îl face să-l considere o celtizare a ornamentației din sudul grecesc.

Pentru datare se face legătura cu coiful de la Berru și cu cupa de la Les-Saulces-Champenoises (Ardennes) « care fără îndoială au fost create în același atelier cu cana noastră ». În susținerea argumentării sale, autorul precizează că cele mai vechi căni din Etruria sînt de la sfîrșitul sec. VI î.e.n., dar forma se păstrează încă o sută de ani neschimbată. În ceea ce privește ornamentul, i se pare că e mai greu de datat și se referă la ceramica grecească de la nord de Alpi, care datează mormintele de « prinți » în a doua jumătate a sec. V î.e.n. Iar în legătură cu coiful de la Berru, amintește mormintele de la Somme-Bionne

(Marna), unde s-a găsit și o cupă attică cu figuri roșii, datată de la sfârșitul sec. V î.e.n. Astfel după ce se referă și la coiful de la Canosa, de la sfârșitul sec. IV î.e.n., pentru fixarea unui *terminus ante*, el socotește că ornamentul de pe cana de la Besançon e contemporan cu cupa attică amintită și trebuie plasat într-o fază timpurie a artei celtice.

Catalogue des collections archéologiques de Besançon este continuat cu cel de al doilea studiu *Les fibules gallo-romaines*, publicat de L. Lerat în vol. III, 1956 (VI + 52 p. + XIX pl.). Spre deosebire de colecția lucernelor, aici autorul găsește că în afară de «un număr relativ restrâns de obiecte a căror proveniență este necunoscută... materialul identificat... provine aproape exclusiv din ținutul sequanilor și în special din două mari așezări gallo-romane ale regiunii: *Vesontio-Besançon* și *Epomanduodurum-Mandeur*. Materialul este prezentat, ca și în studiul precedent, din punct de vedere tipologic, deoarece prezentarea geografică i se pare nesigură, iar aceea cronologică e greu de redată, întrucât tipurile de fibule cu balamale, de influență italică, și care apar după cucerirea Galliei, nu fac să dispară tipurile locale de fibule cu resort, care continuă o veche tradiție și se dezvoltă pînă la începutul epocii Flaviilor.

Sprijiuit pe faptul că tipul cu arc repliat și cu inel se continuă pînă la începutul epocii imperiale, precum și pe împrejurarea că în săpăturile de la Besançon nu a fost găsit cu material La Tène II, autorul nu atribuie acestei perioade tipul respectiv. Tipul «Nauheim» este cel mai răspîndit și mai bogat reprezentat, fapt care-l face să insiste asupra acestor piese, făcînd legături cu cele din alte colecții, cit și cu cele publicate în literatura de specialitate, printre care semnalăm pe Tischler și Werner. O altă constatare a autorului este că tipul de fibulă cu resort acoperit și cu arc neîntreput este, dintre toate tipurile gallo-romane, cel mai bogat reprezentat. Ultimul tip re-

prezentat este fibula cruciformă, denumită și cu capete de ceapă, «contemporan cu invaziile germanice, pe care dipticul din Monza ni-l arată pe veșmintul unui demnitar».

După descrierea amănunțită a materialului și raportarea lui la lucrările cunoscute, găsește necesară alcătuirea unui «index locorum», în care prezintă localitățile de unde provin obiectele, comentînd unele indicații și dînd unele date cu privire la vechile așezări. Ilustrarea necesară studiului e alcătuită din desene, folositoare, dar departe de a fi la înălțimea unui studiu științific. Nejustificată pare prezentarea materialului ilustrativ la diferite scări, fapt care nu contribuie la ridicarea calității lucrării.

A patra fasciculă de arheologie este *Catalogue des collections archéologiques de Montbéliard*, în care L. Lerat publică *Les fibules gallo-romaines de Mandeur* (vol. 16, 1957 al Analelor, 28 p. + IX pl.). S-a socotit necesară prezentarea unui scurt istoric al colecțiilor ce formează Muzeul arheologic din Montbéliard și dintre care cea mai veche este din 1859. Și aici lipsa de indicații în inventare ori pe piese face dificilă identificarea materialului și cere o muncă persistentă pentru limpezirea lor. Cu excepția citorva piese, colecțiile antice sînt de proveniență locală și în special din Mandeur; iar obiectele sînt rezultate fie din săpături întimplătoare, fie din săpăturile arheologice efectuate în vechea așezare gallo-romană *Epomanduodurum*, actualul Mandeur.

Întrucît în fascicula precedentă a dat bogate amănunte cu privire la tipurile de fibule, de data aceasta, pe lângă prezentarea fiecărei piese în parte, autorul găsește suficientă trimiterea la studiul anterior, în afara legăturilor făcute între fiecare piesă și lucrările cunoscute în acest domeniu, preocupare care continuă să ocupe locul curenit în catalog. În continuare sînt publicate și cele 11 fibule de la Mont-Terrible, pe care le consideră grupă aparte, după locul de proveniență, cu toate că fac parte

din colecțiile aceluiași Muzeu din Mont-béliard.

Studiile apărute în *Annales littéraires de l'Université de Besançon* ne arată grija cu care cercetătorii francezi tratează documentele arheologice, publicându-le într-un ritm grăbit, socotind că « una din datoriile cele mai grabnice ale arheologiei naționale este publicarea sistematică a colecțiilor din provincie », fără de care greu s-ar putea întocmi lucrări de mare amploare, sinteze pe probleme.

Expectatus Bujor

F. VAES et J. MERTENS, *La céramique gallo-romaine en terre sigillée d' (Belgique)*, Collection Latomus, vol. XIII, 1953, 53 p. + 12 pl.

Studiul celor doi autori e izvorit din intenția de a înfățișa cercetătorilor materialul grupat pe categorii, fără a mai aștepta publicarea raportului ultimelor cercetări întreprinse pe teren. Și după cum s-a făcut și de alți autori pentru monedele și pentru puțurile de lemn descoperite în același loc, tot așa încearcă să prezinte o categorie de ceramică romană, *terra sigillata*, interesantă și atractivă. Materialul, ce se află împrăștiat prin muzee și colecții particulare, provine din săpăturile efectuate de exploatarea carierei de nisip de la Elevijt (Brabant), precum și de cercetările arheologice întreprinse aici de *Service des Fouilles des Musée Royaux d'Art et d'Histoire* din Bruxelles. Documentele arheologice date la iveală cu aceste ocazii sînt extrem de interesante, provenind dintr-un *vicus* roman plasat în regiunea Brabantului, între Bruxelles și Malines.

Catalogul fragmentelor de *terra sigillata* ocupă întregul volum. Materialul este prezentat în două mari categorii: cu decor și fără decor. În cadrul primei categorii, piesele sînt grupate pe regiuni și astfel înțilnim două fragmente de ceramică italică, după care urmează cele din diferitele părți ale Galliei: meridională, centrală și de est,

grupate pe localitățile în care au fost produse. Se dă cu acest prilej o bogată bibliografie pentru fiecare fragment în parte, ca și o încercare de datare a pieselor. Materialul ilustrativ ajută în bună parte la urmărirea descrierii pieselor. Categoria a doua, a fragmentelor fără decor, e sumar prezentată, în schimb se dă, atât în planșe cit și în tablou, o listă întreagă de ștampile ale producătorilor, la care nu omite și datarea atât de necesară studiului, ca și raportarea la lucrările de specialitate.

Autorii încearcă, utilizînd materialul prezentat în acest bogat catalog, să tragă unele concluzii de ordin istoric asupra regiunii și așezării vechi romane. Eșalonarea în timpul primelor secole din e.n. a fragmentelor de *terra sigillata* îi fac să vadă o continuitate a vieții romane în această parte. Iar în urma construirii pînă în nord a drumului ce traversa Gallia, s-au putut crea premisele unei dezvoltări a vieții antice, începînd cu a doua jumătate a sec. I e.n. Viața comercială, din ce în ce mai intensă, face să parvină produsele de preț din regiunile înconjurătoare și chiar din Gallia meridională, care e cea mai bogat reprezentată. Și astfel consideră că așezarea romană de la Elevijt « concentrează aceste diverse curente și dovedește importanța sa atât din punct de vedere economic, cît și cultural ».

Fără să se limiteze la prezentarea unui catalog, autorii, sprijiniți pe material, au încercat și au reușit să tragă unele concluzii de ordin istoric, pe care așteaptă să le confrunte cu rezultatele săpăturilor arheologice.

Expectatus Bujor

CAHIERS ARCHÉOLOGIQUES; fin de l'antiquité et moyen âge, publ. de André Grabar și Jean Hubert, VIII, Paris, 1956, 275 p., în 4°.

Volumul VIII al acestei importante publicații își deschide seria contribuțiilor științifice cu un articol postum, ultimul pe care l-a scris marele istoric de artă